

**Journalistinen prosessi
televisiodokumentissa**
Laman lapset

Viestintä
Radio- ja televisioilmaisu
Opinnäytetyö
31.5.2010

Panu Hietaneva

TIIVISTELMÄSIVU

Koulutusohjelma Viestintä		Suuntautumisvaihtoehto Radio- ja televisioilmaisu	
Tekijä Panu Hietaneva			
Työn nimi Journalistinen prosessi dokumenttielokuvassa <i>Laman lapset</i>			
Työn ohjaaja/ohjaajat Auli Sillanpää			
Työn laji Opinnäytetyö	Aika 31.5.2010	Numeroidut sivut + liitteiden sivut 17	
<p>TIIVISTELMÄ</p> <p>Metropolia-ammattikorkeakoulun opinnäytetyöni on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka teososa on 19-minuuttinen televisiodokumentti <i>Laman lapset</i>. Se käsittelee 1990-luvun taloudellista lamaa Suomessa sen ajan lasten näkökulmasta. Dokumentti kertoo muun muassa, kuinka lama-ajan lapset ymmärsivät taloudellisen taantumun ja sen vaikutukset ympäröivään maailmaan. Lisäksi <i>Laman lapsista</i> käy ilmi, millaisia muistoja lama-ajan lapsilla on lamasta ja kuinka lama vaikutti lapsiin.</p> <p>Tehtäväni oli toimia <i>Laman lapset</i> -dokumentin tuotannossa toimittajana, ja opinnäytteeni kirjallinen osa pohtii, kuinka <i>Laman lapset</i> -televisiodokumentin journalistinen prosessi eteni ideasta valmiiksi dokumentiksi. Tarkastelen <i>Laman lasten</i> journalistista prosessia journalistisia ja dokumenttielokuvan tekemistä käsittelevän aineiston pohjalta.</p> <p>Käyn työssäni läpi muun muassa, kuinka dokumenttia varten etsittiin sopivia haastateltavia, mistä saatiin taustatietoa 1990-lamasta, kuinka haastattelut toteutettiin ja miten näkökulma rajattiin.</p> <p>Pohdin opinnäytetyössäni myös sitä, mikä <i>Laman lapset</i> on. Se on journalistinen tuote, mutta mihin dokumenttielokuvan genreen se sopii? Tarkastelen <i>Laman lapsista</i> erilaisten dokumenttielokuvan lajityyppien jaottelun pohjalta. Teorioiden pohjalta teos voidaan nähdä historiallisena dokumenttielokuvana, henkilökohtaisena dokumenttielokuvana tai televisiodokumenttina – näkökulmasta riippuen.</p> <p>Esitän työssäni myös ajatuksiani siitä, mitä olisi mahdollisesti pitänyt tehdä toisin dokumentin tuotannon aikana. Mielestäni erilainen toteutustapa tai suurempi budjetti ei olisi kuitenkaan vaikuttanut <i>Laman lasten</i> journalistiseen prosessiin.</p>			
Teos/Esitys/Produktio <i>Laman lapset</i> -televisiodokumentti. Ohjaus: Ari Huomolin. Dvd, kesto 19 minuuttia.			
Säilytyspaikka Aralis-kirjastokeskus			
Avainsanat journalistinen prosessi, televisiodokumentti, toimittaja, 1990-luvun lama			

TIIVISTELMÄSIVU

Koulutusohjelma Film and Television		Suuntautumisvaihtoehto Television and Radio work	
Tekijä Panu Hietaneva			
Työn nimi Journalistic Process in the Television Documentary Film <i>Laman lapset</i>			
Työn ohjaaja/ohjaajat Auli Sillanpää			
Työn laji Bachelor's thesis	Aika 31 May 2010	Numeroidut sivut + liitteiden sivut 17	
<p>TIIVISTELMÄ</p> <p>The thesis consists of two parts: a 19 minute long television documentary film <i>Laman lapset</i> and a written study. <i>Laman lapset</i> (Children of Recession) is a documentary about people who were children during the 1990´s economic recession in Finland. The main questions in the documentary are as follows: how did they understand what recession is and how did children understand the way recession affects people's lives? Documentary also depicts recession related memories and how it affected people who were young at the time.</p> <p>I worked as a journalist in the <i>Laman lapset's</i> production crew and my written thesis is a journalistic process concerning the documentary. I used written material about journalism and documentary making as a source of information for my thesis.</p> <p>My thesis deals with issues such as how for the subjects were selected for interviews, where was the background information about recession acquired, how were interviews conducted and how did we find a point of view for the documentary.</p> <p>But what is <i>Laman lapset</i>? It is a journalistic product but in which documentary movie genre would it fit in? The author is also examining <i>Laman lapset</i> through the theories of documentary movie genres. <i>Laman lapset</i> is a historical documentary, a personal documentary or a television documentary – depending on the viewpoint.</p> <p>The author also states what should have been done in a different way during the production of <i>Laman lapset</i>. Different kinds of production methods or a bigger production budget would not have had any effect on the journalistic process of <i>Laman lapset</i>.</p>			
Teos/Esitys/Produktio A television documentary <i>Laman lapset</i> . Directed by Ari Huomolin. Dvd. Length: 19 minutes.			
Säilytyspaikka Aralis library			
Avainsanat journalistic process, television documentary, journalist, recession in 1990´s.			

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	IDEASTA TIEDONHANKINTAAN	2
2.1	Lama ja lapset: idean synty	2
2.2	Haastateltavat: kaveripiiristä, sähköpostilla ja lehti-ilmoituksilla	4
2.3	Taustatieto: hyödyllistä?	6
3	HAASTATTELUSTA VALMIISEEN DOKUMENTTIIN	8
3.1	Ennakkohaastattelut: puhelinkeskusteluja ja luottamuksen synty	8
3.2	Studiohaastattelut: viikossa kuvaukset valmiiksi	10
3.3	Jälkityöt: näkökulma tiivistyy, käsikirjoitus syntyy ja teos valmistuu	12
4	<i>Laman lapset</i> ja dokumenttielokuvan lajityypit	14
5	Päätelmiä ja pohdintaa	15
6	Lähteet	17

1 JOHDANTO

Radio- ja televisiotyön koulutusohjelman opinnäytetyöni on toiminnallinen opinnäytetyö. Sen teososa on 19-minuuttinen *Laman lapset* -televisiodokumentti, joka valmistui vuonna 2009. Tehtäväni oli työskennellä *Laman lapsissa* toimittajana, joten on luontevaa, että opinnäytetyöni kirjallinen osa kuvaa ja pohtii kyseisen teoksen journalistista prosessia ja sen etenemistä. Tutkimuskysymykseni siis on, kuinka *Laman lapset* -tv-dokumentin journalistinen prosessi eteni ideasta valmiiksi dokumentiksi.

Laman lapset -dokumentti on myös Ari Huomolinin (ohjaaja), Teppo Similän (toimittaja) ja Wilma Hartikaisen (tuottaja) opinnäytetyö. Lisäksi dokumenttia oli tekemässä kuvaaja, äänittäjä ja leikkaaja, jotka olivat myös Metropolia-ammattikorkeakoulun opiskelijoita.

Laman lapset -televisiodokumentti palkittiin vuonna 2009 kunniainnalla Kettupäivät-elokuvafestivaaleilla, ja se oli vuonna 2010 Tampereen elokuvajuhlien ohjelmistossa. Yleisradio on ostanut *Laman lasten* esitysoikeudet.

Luvussa kaksi perehdyn tarkemmin siihen, kuinka *Laman lapset* -tv-dokumentin idea syntyi ja käyn läpi projektin taustoja. Kerron myös, kuinka tv-dokumenttiin etsittiin haastateltavia ja taustatietoa. Lisäksi pohdin, millaista hyötyä hankitusta taustatiedosta oli dokumentin tekemisessä.

Kolmannessa luvussa kerron, kuinka ennakkohaastattelut, studiohaastattelut ja käsikirjoitus tehtiin sekä kuinka teos lopulta valmistui. Luvussa neljä pohdin sitä, onko *Laman lapset* dokumentti, tv-dokumentti vai joku muu journalistinen teos.

Viidennessä luvussa teen johtopäätöksiä siitä, millainen *Laman lapsien* journalistinen prosessi oli ja mietin, olisiko jotain voinut tehdä toisin.

2 IDEASTA TIEDONHANKINTAAN

Tässä luvussa esittelen tarkemmin opinnäytetyöni toiminnallisen osan eli *Laman lapset* -televisiodokumentin ideointia ja taustatiedon hankintaa.

2.1 Lama ja lapset: idean synty

Radio- ja televisiotyön toisella vuosikurssilla keväällä 2008 oppilaitoksessamme järjestettiin tv-dokumenttikurssi, jonka aikana hahmottelimme ensimmäiset ideat *Laman lapset* -televisiodokumentista. Tehtävämme oli toteuttaa noin viiden minuutin mittainen tv-dokumentti vapaasta valittavasta aiheesta, joita kurssin opettajat Auli Leskinen ja Jenni Linko kommentoivat.

Minä kuuluin neljän opiskelijan ryhmään, jossa olivat lisäksi Ari Huomolin, Teppo Similä ja Wilma Hartikainen. Kokoonnuimme yhdessä miettimään aihetta dokumentille ja pohtimaan ideoita. Ryhmämme keksi useita muitakin aiheita, jotka olisivat sopineet viisiminuuttiseksi dokumentiksi, mutta ohjaavien opettajien mielestä 1990-luvun taloudellinen lama sen ajan lasten näkökulmasta oli aiheista mielenkiintoisin.

Työryhmämme oli asiasta samaa mieltä: 1990-luvun lamaa on käsitelty mediassa eri näkökulmista vuosien varrella, mutta juttua, jossa aihetta olisi lähestytty lasten näkökulmasta, ei kukaan meistä muistanut nähneensä tai lukeneensa.

Työryhmämme rajasi siis näkökulman seuraavasti: tv-dokumenttimme käsittelee 1990-luvun taloudellista lamaa sen ajan lasten näkökulmasta. Tarkoituksemme oli vastata yksinkertaisesti seuraaviin kysymyksiin: kuinka 1990-luvun lama-ajan lapset kokivat laman ja mitä he ymmärsivät lamasta?

Aihepiiri oli meille kaikille tuttu, koska olimme kouluikäisiä syvimmän laman aikaan 1990-luvun alussa. Meillä kaikilla oli konkreettisia muistoja laman vaikutuksista koulun arkeen.

Käsiptyyheitä esimerkiksi leikattiin kahtia, jotta ne riittäisivät pidempään, välipalat poistuivat koulusta, uusia värikyniä ei enää annettu oppilaille ja kirjoja kierrätettiin pitkään. Uimahallireissuja ja luokkaretkiä ei enää järjestetty.

Muistelimme myös sitä, kuinka vaikeaa lapsena oli käsittää asioita ja ymmärtää, mistä oli kyse. Esimerkiksi termit markan kelluminen, devalvaatio ja opettajien pakkolomat olivat monille meistä olleet lapsena asioita, joita emme pystyneet käsittämään.

Jokainen meistä muisti konkreettisen muutoksen: vielä 1980-luvulla rahaa riitti koulussa suuriinkin hankintoihin, mutta 1990-luvulla kaikki muuttui.

Tältä pohjalta teimme viisiminuuttisen harjoitusdokumentin, johon haastattelimme luokkakavereita ja tuttaviamme. Kurssia vetänyt dokumenttiohjaaja Jenni Linko piti viisiminuuttisen dokumenttimme näkökulmasta eli siitä, että 1990-luvun lamaa muistelevat ihmiset, jotka olivat silloin lapsia. Linkon mielestä harjoitusdokumentissamme oli ainesta pidemmäksi dokumentiksi, joten päätimme tehdä aiheesta opinnäytetyömme. Olimme Linkon kanssa samaa mieltä. Harjoitusdokumentin tekninen toteutus oli kömpelö, mutta sisältö toimi paremmin. Hyvin toteutettuna ja useammilla haastateltavilla aiheesta voisi tehdä dokumentin, joka sopisi opinnäytetyöksi.

Risto Kuneliuksen mukaan journalismi on ajankohtaista, ja välitettyjen asioiden arvoa journalismissa lisää juuri niiden tuoreus (Kunelius 2003, 21). Edellä mainittujen kriteerien pohjalta *Laman lapsien* aihe eli 1990-luvun laman lapsuusmuistot eivät olleet ajankohtaisia, kun kyseistä televisiodokumenttia alettiin ideoida oppilaitoksemme tv-dokumenttikurssilla.

Kunelius kuitenkin korostaa, että ajankohtaisuus on suhteellista (Kunelius 2003, 21). Kun maailmantaloudessa alkoi uusi finanssikriisi ja Suomen talouden suhdanteet lähtivät sen myötä laskuun, 1990-luvun lamastakin tuli taas ajankohtainen aihe mediassa.

Laman lapset -televisiodokumenttia tekivät samat Metropolian opiskelijat, jotka olivat mukana tekemässä tv-dokumenttikurssin harjoitusversiota: Ari Huomolin ohjaajana, Teppo Similä toimittajana, Wilma Hartikainen tuottajana ja minä Panu Hietaneva toimittajana. On kuitenkin syytä korostaa, että *Laman lapset* oli ryhmätyö, joten jokainen teki asioita, jotka eivät varsinaisesti kuuluneet omaan toimenkuvaan. Käytän tästä eteenpäin työryhmästämme nimeä tuotantoryhmä.

Laman lapset -televisiodokumentti kuvattiin tammikuussa 2009 Metropolia-ammattikorkeakoulun monikamerastudiossa. Jälkituotantovaihe kesti koko kevään, ja *Laman lapset* -televisiodokumentti valmistui toukokuussa 2009.

2.2 Haastateltavat: kaveripiiristä, sähköpostilla ja lehti-ilmoituksilla

Aloitimme haastateltavien etsimisen kyselemällä omasta lähipiiristä, lähettämällä sähköpostia koulun postituslistalla ja lehti-ilmoituksien avulla koko maasta:

Mitä muistat 90-luvun lamasta?

Etsimme vuosina 1978–85 syntyneiden henkilöiden lamamuistoja. Toivomme sekä pieniä että suuria tarinoita. Puolitettiin koulussa pyyhkeumit? Menikö äidiltä tai isältä työpaikka? Keräämme kokemuksia opinnäytetyötä varten. Lähetä tarinasi sähköpostilla. Liitä mukaan ikäsi ja yhteystietosi. Tietoja käsitellään luottamuksellisesti.

Saimme useita kymmeniä yhteydenottoja, ja lopulta televisiodokumentissa oli haastateltavia yhteensä 15.

Huovilan mukaan haastateltavan valinnan pitää olla harkittua ja perusteltua (Huovila 2005, 80). Toimimme juuri näin: kävimme sähköpostiviestit tarkasti läpi ja pohdimme, kenen muistot ovat sellaisia, että ne sopisivat *Laman lapset* -dokumenttiin. Sopivien haastateltavien löytäminen oli erityisen tärkeä koko dokumentin kannalta, koska *Laman lapset* perustuu pelkästään studiossa tehtyihin haastatteluihin.

Jouko Aaltosen mukaan dokumentin tekijät pyrkivät työskentelyssään totuudellisuuteen, vaikka he eivät väitäkään, että olisi olemassa vain yksi totuus (Aaltonen 2006, 167). *Laman lapsien* tuotantoryhmäkin pyrki niin ikään totuudellisuuteen eli halusimme varmistaa, ettei dokumenttimme anna mielestämme vääristynyttä kuvaa 1990-luvun laman vaikutuksista sen ajan lapsiin. Halusimme saada televisiodokumenttiimme muistoja mahdollisimman monipuolisesti: traagisten lapsuusmuistojen lisäksi halusimme kertoa myös positiivisia ja iloisia asioita lama-ajasta. 1990-luvun lama ei koskettanut kaikkia suomalaisia yhtä voimakkaasti, joten se ei vaikuttanut myöskään kaikkiin sen ajan lapsiin samalla tavalla. Niinpä pyrimme saamaan mukaan myös haastateltavia, joiden tarinat eivät olleet traagisia, vaan niissä korostui lapsenomaisuus ja jopa huumorikin.

Saksalan mukaan dokumentin kannalta on tärkeää, että haastateltava osaa ilmaista itseään: ei vaan puhua vaan kertoa jotain (Saksala 2008, 118). Muutamat yhteydenotot olivat niin sekavia tai ne eivät liittyneet aiheeseemme eli 1990-luvun lamaan, joten rajasimme niiden lähettäjät pois potentiaalisten haastateltavien listalta jo varhaisessa vaiheessa. Muutama vastauksen lähettänyt henkilö ei puolestaan täyttänyt ikäkriteereitämme eli ei ollut lapsi 1990-luvun laman aikaan.

Saksalan mielestä haastateltavien löytäminen on haastavaa, kun televisiodokumentti käsittelee ihmisten henkilökohtaisia tragedioita (Saksala 2008, 118). Tämä väite piti paikkaansa myös *Laman lapset* -tuotannossa: yksi haastateltava halusi esiintyä niin, ettei häntä voida tunnistaa dokumentista. Suostuimme hänen pyyntöönsä ja ohjaaja ratkaisi asian niin, että haastateltavaa kuvattiin sellaisista kuvakulmista, ettei hänen kasvoja näkynyt. Lisäksi toinen haastateltava toivoi, ettei hänen kotipaikkakuntaansa mainita, koska hän halusi suojata anonymiteettinsä. Kolmas haastateltava halusi kertoa laman vaikutuksiinsa itseensä, mutta ei halunnut puhua perheestään.

Eräs haastateltavista toivoi, että hän saisi nähdä oman osuutensa valmiista televisiodokumentista ennen kuin se julkaistaan. Suostuimme pyyntöön, koska mielestämme se oli hyvien journalististen tapojen mukaista. Journalistin ohjeiden kohdassa 17 asiasta sanotaan seuraavaa:

Haastateltavan pyyntöön tarkastaa lausumansa ennen julkaisemista on yleensä syytä suostua, jos se toimitusteknisesti on mahdollista.

Sukupuoli oli yksi haastateltavien valintakriteeri, koska halusimme saada dokumenttiimme saman verran miehiä ja naisia.

2.3 Taustatieto: hyödyllistä?

Elina Saksalan mukaan toimittaja ja ohjaaja ovat tyypillinen työpari, kun tehdään tv-dokumentteja. Työnjako menee niin, että toimittaja vastaa asiasisällöstä ja ohjaaja enemmän dokumentin rakenteesta ja visuaalisesta ilmeestä (Saksala 2008, 49).

Minun tehtäväni toimittajana oli kartoittaa 1990-luvun lamaa Suomessa ja perehtyä aiheeseen niin, että pystyin muodostamaan selkeän kuvan esimerkiksi laman aiheuttaneista syistä, siitä mitä lamasta seurasi Suomen taloudelle, talouden terminologiasta ja yleisesti 1990-luvusta, kuten populaarikulttuurista ja muodista. Käytin pääasiallisina tietolähteinä *Helsingin Sanomien* arkistoja, useita aikakausi- ja sanomalehtiä sekä 1990-luvun lamaa käsitteleviä tutkimuksia ja kirjoja. Käyttämäni tietolähteet täyttivät mielestäni journalistiset kriteerit eli ne olivat luotettavaa ja paikkaansa pitävää tietoa 1990-luvun lamasta.

Tapani Huovinen nimeää neljä toimittajan tehtävää, jotka toimittaja käy läpi käsitellessään tietoa: tiedon valitseminen, tiedon etsiminen, tiedon taustoittaminen ja tiedon muodostaminen (Huovila 2005, 43). Käytännössä kävin nämä vaiheet läpi, kun tein taustatutkimusta ja muodostin johtopäätöksiä 1990-luvun lamasta ja sen syistä.

Elina Saksalan mukaan televisiodokumenttituotannoissa taustatoimittajia käytetään suhteellisen harvoin. Hänen mukaansa tarve taustatoimittajalle on silloin suurin, kun televisiodokumentti käsittelee historiallisia aiheita (Saksala 2008, 59).

Tuotantoryhmän alkuperäinen ajatus oli, että *Laman lapset* -dokumentissa olisi haastateltavien lapsuusmuistojen lisäksi myös faktatietoa lamasta eli siinä olisi ollut kaksi tasoa: lapsuusmuistot ja Suomen lähihistoria. Ajatus oli, että faktoja olisi esitetty haastattelujen lomassa esimerkeiksi graafisina esityksinä. Pohdimme myös mahdollisuutta käyttää televisiodokumentissamme arkistokuvamateriaalia, mutta se osoittautui liian kalliiksi vaihtoehdoksi tuotantomme budjettille. Lopulta luovuimme ajatuksesta sisällyttää televisiodokumenttiimme myös faktatietoja ja keskityimme sisällössä lapsuusmuistoihin.

Saksalan mukaan näkökulman selkeys auttaa rajaamaan aihetta jo suunnitteluvaiheessa (Saksala 2008, 83). Tämän huomasimme itsekkin: kun päätimme keskittyä vain lama-ajan lapsuusmuistoihin, niin koko televisiodokumentin tekoprosessi alkoi tuntua mielestäni selkeämmältä ja hahmotin kokonaisuuden paremmin.

Vaikka taustatoimittamisen avulla saamani tieto 1990-luvun lamasta ei suoranaisesti näkynytäkään valmiissa televisiodokumentissa, niin uskon, että se oli tarpeellista oman työni kannalta. Koska olin perehtynyt 1990-luvun lamaan, osasin keskustella aiheesta paremmin ja asiantuntevammin haastateltavan kanssa.

Saksalan mukaan ilman huolellista ennakkotyötä ei ohjelmia kannata tehdä, mutta hänen mukaansa siihen ei yleensä ole tarpeeksi aikaa (Saksala 2008, 81). Koska *Laman lapset* oli opiskelijatuotanto, saimme itse työskennellä omien aikataulumme mukaan, ja meillä oli tarpeeksi aikaa suunnitteluun, journalistisen taustatutkimukseen ja ennakkohaastattelujen tekemiseen.

3 HAASTATTELUSTA VALMIISEEN DOKUMENTTIIN

Tässä luvussa paneudun syvemmin siihen, millaisia journalistisia päätöksiä tehtiin ja kuinka journalistinen prosessi eteni *Laman lapset* -televisiodokumentin ennakkohaastattelujen aikana sekä studiokuvauksissa ja niiden jälkeen.

3.1 Ennakkohaastattelut: puhelinkeskusteluja ja luottamuksen synty

Minun tehtäväni oli tehdä ennakkohaastatteluja *Laman lapset* -televisiodokumentissa esiintyvistä henkilöistä. Käytännössä nämä haastattelut olivat puhelinhaastatteluja, joiden tekemisen aloitin noin kaksi kuukautta ennen varsinaisia studiokuvauksia.

Haastateltavat olivat lähettäneet meille sähköpostilla tietoja itsestään ja tiivistelmän siitä, millaisia muistikuvia heillä on 1990-luvun lamasta. Näiden tietojen pohjalta tein puhelinhaastattelut, jotka nauhoitin digitaalisella nauhurilla ja mikrofoonilla. Haastattelujen tekeminen puhelimesta oli ainoa vaihtoehto, koska useat haastateltavat asuivat pääkaupunkiseudun ulkopuolella, eikä tuotantobudjettien ja -aikataulujen puitteissa olisi ollut mahdollista tehdä erillisiä ennakkohaastattelumatkoja.

Mielestäni sain puhelimitse tehdyillä ennakkohaastatteluilla haastateltavista kaiken tarvittavan tiedon, eikä kasvotusten tehdyille haastatteluille olisi ollutkaan tarvetta.

Tilannetta helpotti varmasti se, että kuulun itse haastateltavien kanssa samaan ikäluokkaan, ja minulla on omakohtaisia kokemuksia lamasta. Pystyin ohjaamaan keskustelua kertomalla omia haastateltaville omia lamamuistoja, joiden kuuleminen auttoi heitä muistamaan asioita. Kun esimerkiksi kerroin omalla ala-asteellani laman aikana tehdyistä säästötoimenpiteistä, alkoivat haastateltavatkin muistaa vastaavia asioita koulustaan.

Saksalan mukaan mikrofonin käyttäminen ennakkohaastatteluissa on järkevää, koska tällä tavoin voi myöhemmin kuunnella, kuinka ilmaisuvoimainen henkilö on (Saksala 2008, 118). Tällä tavalla tuotantoryhmämme sai etukäteen viitteitä siitä, kuinka haastateltava puhuu varsinaisessa haastattelutilanteessa: ääntääkö hän selkeästi, puhuuko hän kokonaisilla lauseilla ja pysyykö hän asiassa.

Ennakkohaastattelut kestivät noin 30–60 minuuttia riippuen siitä, kuinka puhelias haastateltava oli. Toimittaja Panu Rädyn mukaan haastattelutilanteella on kaksi tehtävää: luottamuksen luominen ja tiedonhankkiminen (Räty 1998, 141).

Laman lasten ennakkohaastatteluissa juuri luottamuksen luomisella oli tärkeä merkitys. Aloitin haastattelut kertomalla tarkemmin siitä, mistä *Laman lapset* -dokumentissa on kysymys. Esittelin muun muassa tuotantoryhmässä mukana olevat opiskelijat, kerroin aikatauluista televisiodokumentin valmistumisen suhteen ja kuvausviikon aikatauluista, opastin kuinka varsinaisessa haastattelutilanteessa kannattaa vastata kysymyksiin ja sen, miksi päädyimme tekemään televisiodokumenttia juuri kyseisestä aiheesta. Moni haastateltava sanoi jännittävänsä varsinaista haastattelua ja kameran edessä esiintymistä, mutta uskon, että puhelinkeskustelumme jälkeen haastateltavat suhtautuivat asiaan rauhallisemmin, koska he tiesivät, mistä dokumenttituotannossamme on kyse ja kuinka varsinaiset kuvaukset etenevät.

Rädyn (1998, 142) mukaan hyvien jatkokysymyksiä synnyttämisen vaatii herpaantumatonta tarkkaavaisuutta. Nauhoitan henkilöhaastattelut yleensä aina nauhurilla, koska sillä tavoin minun ei tarvitse kirjoittaa muistiinpanoja ja voin kuunnella pelkästään haastateltavan vastauksia. En myöskään koskaan kirjoita henkilöhaastattelun kysymyksiä paperille etukäteen. Mielestäni etukäteen kirjoitetut ja laaditut kysymykset tekevät haastattelutilanteesta teennäisen.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etten valmistautuisi haastatteluun etukäteen ja perehtyisi haastateltavan taustoihin huolellisesti. Pyrin tekemään taustatyön aina niin hyvin, etten vain yksinkertaisesti tarvitse kysymyksiä ja pystyn keskustelemaan asiasta ilman

muistiinpanoja. Tämä tekniikka toimii mielestäni hyvin, koska tällä tavoin pystyn keskittymään pelkästään haastateltavan puheeseen ja keksimään hänen puheidensa pohjalta jatkokysymyksiä.

Rädyn mukaan haastattelun ja henkilökuvan ero on siinä, että haastattelun aiheeksi riittää ihminen ja haastattelussa välitetään tietoa. Henkilökuvassa etsitään uudella tavalla ilmaistuja tosiasioita ja tuoreita tulkintoja (Räty 1998, 139).

Tiedon välittäminen oli pohjimmainen syy, miksi ennakkohaastattelut tehtiin. Haastattelujen jälkeen litteroin eli kirjoitin auki haastattelunauhojen sisällön. Lähetin muulle tuotantoryhmälle tekstitiedostot sähköpostin liitetiedostoina, ja he saivat tutustua haastateltavien tarinoihin ennen kuvauksia. Kävimme vielä myöhemmin tuotantoryhmän kanssa keskusteluja, mitkä aiheet ja teemat korostuivat kunkin haastateltavan kohdalla.

Toisaalta on myös mahdollista ajatella, että *Laman lapset* -dokumentin ennakkohaastattelut olivat journalistisessa mielessä henkilökuvia tai haastattelumateriaalien pohjalta olisi ainakin saanut tehtyä sellaisia. Rädyn mukaan henkilökuvassa otetaan huomioon ihmisen historia, nykyisyys ja mahdollinen tulevaisuus, niin työ kuin yksityiselämäkin (1998, 141). Haastateltavat kertoivat *Laman lapsien* ennakkohaastatteluissa esimerkiksi nykyisestä elämäntilanteestaan, kävivät läpi laman aikaisia lapsuusmuistojaan ja pohtivat laman vaikutuksia omaan elämäänsä tänä päivänä. Monet haastateltavista kokivat, että 1990-luvun lama oli ollut traumaattinen kokemus heille itselleen ja että he halusivat puhua asiasta.

3.2 Studiohaastattelut: viikossa kuvaukset valmiiksi

Teimme varsinaiset kuvaukset *Laman lapset* -televiisiodokumenttia varten 18.–23. tammikuuta 2009 Metropolia-ammattikorkeakoulun monikamerastudiossa. Ohjaaja Ari Huomolin oli lavastanut studiosta luokkahuoneen, jossa haastateltavat istuivat

haastattelujen ajan. Luokkahuone oli sisustettu 1990-luvun henkeen: siellä oli Pasilan alakoulusta lainattuja pulpetteja ja karttapalloja, jollaisia luokkahuoneissa oli lama-aikaan.

Idea studioon rakennetun luokkahuoneen käyttämisestä dokumentin kuvauspaikkana perustui siihen ajatukseen, että useat lama-ajan lapsuusmuistot liittyivät juuri koulumaailmaan.

Viikonmittaisten kuvausten aikana studiossa oli läsnä kuvaaja-leikkaaja Anna Kivimäki, äänittäjä-musiikintekijä Sannaliisa Ilkka, tuottaja Wilma Hartikainen, ohjaaja Ari Huomolin sekä toimittajat Panu Hietaneva ja Teppo Similä.

Haastatteluja tehtiin viikon aikana kahdesta kolmeen kappaletta päivässä. Ennen kuvausta tuotantoryhmä piti lyhyen palaverin, jossa käytiin läpi se, mitä haastateltavasta tiedettiin ennakkohaastattelun pohjalta. Studiohaastatteluissa käytiin läpi niitä samoja asioita, jotka tuotantoryhmä oli saanut selville puhelimitse tehdyistä ennakkohaastatteluissa.

Toimittaja Rätty (1998, 143) kertoo pyytävänsä haastateltavalta jatkuvasti täsmennyksiä ja antamaan esimerkkejä. Käytännössä toimimme *Laman lasten* kuvaustilanteessa samalla tavalla. Toinen toimittaja haastatteli vierasta, ja toinen teki haastattelusta muistiinpanoja, tarkkaili haastattelua ja pohti kuulemansa pohjalta mahdollisia lisäkysymyksiä ja tarkennuksia.

Rädyn (1998, 142) mukaan haastattelut on käytännöllisintä aloittaa mutkattomilla asiakysymyksillä, jotka koskevat esimerkiksi haastateltavan työtä. Studiokuvauksissa tällainen tekniikka osoittautui erittäin toimivaksi. Juttelimme haastateltavan kanssa niitä näitä ja kyselimme erilaisia asioita esimerkiksi haastateltavan opiskeluista ja harrastuksista. Vähitellen siirryimme varsinaiseen aiheeseen eli 1990-luvun lama-ajan lapsuusmuistoihin. Tällaisesta haastattelutekniikasta oli se hyöty, etteivät haastateltavat jännittäneet tilannetta tai jos jännittivät, niin he ehtivät tottua hieman tilanteeseen ensimmäisten kysymysten aikana.

Haastattelutilanteissa pyrimme käyttämään avoimia kysymyksiä, joihin haastateltava vastaa kokonaisella lauseella. Otimme huomioon myös televisiodokumentaarisen kerronnan muodon eli pyrimme jättämään tarpeeksi tilaa vastauksien perään, jotta materiaalia on editointivaiheessa helpompi työstää.

Huovilan mukaan kaikki toimittajan työssään keräämät tiedot eivät välttämättä ole totta, joten tiedon sisällön tarkastelua varten tarvitaan lähdekritiikkiä (Huovila 2005, 109). Yhden haastateltavan vastauksia jouduimme tarkastelemaan erityisen kriittisesti, ja pohdimme asiaa journalistin ohjeiden kohdan 12 perusteella:

Tietolähteisiin on suhtauduttava kriittisesti. Erityisen tärkeää se on kiistanalaisissa asioissa, koska tietolähteellä voi olla hyötymis- tai vahingoittamistarkoituksia.

Haastateltava oli henkilö, joka esiintyy työnsä puolesta julkisuudessa, joten positiivinen julkisuuskuva edistää hänen uraansa. Tuotantoryhmälle tuli olo, etteivät kaikki hänen vastauksensa olleet aitoja lapsuusmuistoja, vaan hän halusi antaa itsestään älykkäämmän vaikutelman.

3.3 Jälkityöt: näkökulma tiivistyy, käsikirjoitus syntyy ja teos valmistuu

Saksalan mukaan luovaa dokumenttia ei voi eikä pidäkään käsikirjoittaa siten kuin asialähtöistä dokumenttia (Saksala 2008, 82). Käytännössä *Laman lapset* -televisiodokumenttia alettiin vasta käsikirjoittaa kuvauksien jälkeen, kun kaikki materiaali oli kuvattu. Päävastuussa käsikirjoituksesta oli ohjaaja Ari Huomolin.

Aloitimme käymällä läpi kuvamateriaalia. Työryhmä litteroi kuvanauhalla haastattelut paperille ja alkoi pohtia, mikä olisi olennaista lopputuloksen kannalta. Tässä vaiheessa korostui journalistinen valinta eli kysymys siitä, onko kyseinen asia olennainen? Onko haastateltavan kertoma asia lapsuusmuisto 1990-luvun lamasta vai jotain muuta epäolennaista?

Ryhdyimme työstämään käsikirjoitusta niin, että kokosimme samaa teemaan liittyvät muistot yhteen paikkaan edellä mainittujen teemojen alle. Tämän jälkeen ohjaaja Ari Huomolin alkoi työstää lopullista käsikirjoitusta materiaalin pohjalta.

Laman lasten näkökulma hioutui vielä tiiviimmäksi käsikirjoitusvaiheessa. Teoksessa ei ole päähenkilöä tai päähenkilöitä, jotka olisivat teoksessa enemmän esillä tai joiden rooli korostuisi muihin nähden.

Kuvausten ja ennakkohaastattelujen aikana kävi ilmi, että haastatteluista nousi esille erilaisia teemoja: koulumuistoja, lamaan liittyvät termit, joita lapsi ei voinut ymmärtää sekä ikävät ja hassut muistot. Käsikirjoituksen tekemisessä yksittäiset muistot osoittautuivat tärkeämmiksi kokonaisuuden kannalta kuin haastateltavien elämäntarinat. Valmiissa teoksessa muistojen rooli vielä korostuu entisestään, koska haastateltavat esiintyvät televisiodokumentissa vain etunimillään. Katsoja ei kiinnitä huomiota niin paljon siihen, kuka puhuu, vaan mitä haastateltava puhuu.

Laman lapsien tarina kulkee eteenpäin pelkästään haastattelujen varassa. Aaltosen mukaan kertojaääni eli spiikki on dokumenttielokuvassa ilmeinen kerronnan keino, jolla tekijä kertoo katsojalle, mistä on kyse (Aaltonen 2006, 224). Työryhmämme oli kuitenkin päättänyt jo etukäteen, ettei televisiodokumenttiimme tule kertojaääntä, vaan se koostuu pelkästään haastatteluista.

Laman lapset -televisiodokumentti leikattiin huhtikuussa 2009 ja se valmistui toukokuussa 2009. Sen pituus on 19 minuuttia 30 sekuntia.

4 LAMAN LAPSET JA DOKUMENTTIELOKUVAN LAJITYYPIT

Tässä luvussa pohdin, mikä *Laman lapset* on. Sen tekoprosessissa journalismin keinot olivat tärkeitä työkaluja, mutta onko se televisiodokumentti, dokumentti vai jokin muu journalistinen teos? Tuotantoryhmä kutsuu sitä televisiodokumentiksi, mutta onko se oikea termi?

Elina Saksalan mukaan tv-dokumentti on myös lähes poikkeuksetta journalistinen tuote (Saksala 2008, 68). *Laman lapsien* tuotannossa journalismi oli tärkeässä roolissa, joten ainakin edellisen määritelmän pohjalta teosta voi kutsuta televisiodokumentiksi.

Saksalan mukaan lähetyskonteksti kuitenkin usein määrittelee sen, kutsutaanko teosta televisiodokumentiksi vai dokumentiksi (Saksala 2008,14). *Laman lapsia* on esitetty elokuvateatterissa, mutta työryhmämme on käyttänyt siitä alusta asti nimeä televisiodokumentti.

Saksalan toinen televisiodokumentin määritelmä kuuluu seuraavasti:

Dokumenttien ja muiden asiaohjelmien, kuten reportaasin, välisen eron voisi määritellä siten, että jälkimmäisessä katsojan ja tapahtuman välissä on välittäjä, toimittaja, joka tulkitsee katsojan puolesta sitä mitä näytetään. Dokumentissa taas kuvakerronnan ja katsojan välillä on suorempi yhteys: reportaasi selostaa mitä tapahtuu, dokumentti näyttää (Saksala 2008, 15).

Laman lapsia voi siis pitää televisiodokumenttina, koska toimittaja ei tulkinnut katsojan puolesta kuinka 1990-luvun lama-ajan lapset kokivat laman, vaan katsoja sai päätellä sen suoraan haastattelujen pohjalta.

Aaltosen mukaan dokumenttielokuva on luovaa, tekijälähtöistä taiteellista ilmaisua, jonka aiheena on todellinen sosiaalhistoriallinen maailma. Hän jakaa dokumenttielokuvan kolmeen lajityyppiin: antropologiseen, historialliseen ja henkilökohtaiseen dokumenttielokuvaan (Aaltonen 2006, 48, 50).

Jaottelun perusteella *Laman lapsia* voi pitää historiallisena dokumenttielokuvana. Aaltosen mukaan muista dokumenttielokuvan lajityypeistä historiallisen dokumenttielokuvan erottaa aika. Se esittää historiaa, tapahtunutta todellisuutta koskevan väitteen, teesin tai teorian, kertoo tarinan tai välittää kokemuksen (Aaltonen 2006, 60). *Laman lapset* keskittyi 1990-luvun lama-ajan lasten muistoihin eli välitti kokemuksen. *Laman lapset* on siis historiallinen dokumentti Aaltosen määritelmän mukaisesti.

Toisaalta *Laman lapset* -teosta voi myös pitää henkilökohtaisena dokumenttielokuvana. Aaltosen mukaan henkilökohtaiset dokumenttielokuvat käsittelevät usein muistin ja unohduksen teemoja. Hänen mukaansa henkilökohtaiset dokumenttielokuvat ovat parhaimmillaan silloin, kun ne käsittelevät kollektiivista muistia, kuten sukupolven muistia (Aaltonen 2006, 79). Juuri siihen *Laman lapset* pyrki ja mielestäni myös onnistui siinä. Edellisen pohjalta *Laman lapset* voi siis määritellä myös henkilökohtaiseksi dokumentiksi.

5 PÄÄTELMIÄ JA POHDINTAA

Kuinka *Laman lapset* -tv-dokumentin journalistinen prosessi eteni ideasta valmiiksi teokseksi? *Journalistisen prosessin* voi jakaa neljään vaiheeseen: ideointi, tiedonhankinta, studiohaastattelut ja jälkityöt.

Mielestäni televisiodokumentin journalistinen prosessi ei eroa muiden muiden journalististen teosten journalistisista prosesseista. Mielestäni kaikessa journalistisessa työssä toimittajalta vaaditaan pohjimmiltaan samaa asiaa: kykyä ymmärtää, mikä on olennaista.

On toki eri asia tehdä television uutislähetykseen uutisinsertti, kirjoittaa samasta aiheesta lehtijuttu tai tehdä vaikkapa sähkeutinen radioon, mutta pohjimmiltaan tekoprosessia ohjaavat aina samat journalistiset kriteerit. Toimittaja pohtii aina – myös koko *Laman lasten* journalistisen prosessin ajan – mikä on olennaista.

Saksalan mukaan journalismi on prosessi, jossa tieto muuttuu ymmärretyksi miksi-kysymyksen kautta (Saksala 2006, 68). Hänen väitteensä tukee omaa johtopäätöstäni: Saksala puhuu yleisesti journalismista, joten voi päätellä, että toimittajan rooli on journalistisissa teoksissa pohjimmiltaan aina samanlainen.

Olisiko jotain pitänyt tehdä toisin Laman lasten journalistisen prosessin aikana? Mielestäni ei. Dokumentin olisi toki voinut toteuttaa paremmin, jos budjetti olisi ollut suurempi, mutta journalistinen prosessiin ja sen vaiheisiin se ei olisi vaikuttanut.

6 LÄHTEET

Aaltonen, Jouko 2006: Todellisuuden vangit vapauden valtakunnassa — dokumenttielokuva ja sen tekoprosessi. Helsinki. Like.

Huovila, Tapani 2005: Toimittaja — tiedon etsijä ja vaikuttaja. WSOY. Helsinki.

Journalistin ohjeet (verkkodokumentti).

Saatavuus <http://www.journalistiliitto.fi/pelisaannot/journalistinohteet/>. (Luettu 3. 4. 2010.)

Kantola, Anu & Mörä, Tuomo (toim.) 1998: Journalismia? Journalismia! Juva. WSOY.

Kunelius, Risto 2003: Viestinnän vallassa: johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin. Helsinki. WSOY.

Saksala, Elina 2008: Asiaa ruudussa: tv-dokumentin anatomia. Helsinki. Like.